

А. Соколова, доцент НЮА України

Предмет флористичного права

Флористичне право — явище відносно молоде для права України, тому до сих пір науковому дослідженню та аналізу традиційно підлягало тільки лісове право, яке фактично виступає як частина флористичного права. У зв'язку з цим необхідність виявлення особливостей предмета та методу флористичного права, його правової природи і галузевої належності і являє собою досить складне і в той же час актуальне завдання. Це положення обумовлюється також тим, що в правовій літературі зазначеному питанню приділялося надто мало уваги.

Актуальність названої проблеми зростає також з прийняттям та вступом у законну силу Закону України від 9 квітня 1999 р. «Про рослинний світ», який закріпив основні засади та сформулював принципи флористичного права.

Для вирішення поставленої проблеми звернемося до аналізу загальнотеоретичних положень. Передусім слід відмітити, що в основу класифікації сукупності правових норм як галузі права, так й інших підрозділів усередині неї теорія права покладає предмет правового регулювання та деякі інші критерії. Так, О. Іоффе, який серед інших структурних елементів визначив, зокрема, основні ознаки підгалузі права, відзначав, що кожна підгалузь однієї галузі має свій специфічний предмет та метод¹.

Цей висновок слід вважати дуже важливим, оскільки при характеристиці флористичного права як однієї з підгалузей екологічного права останнє розглядається як самостійна галузь права України.

Флористичне право поряд з такими традиційними та загальноновизнаними підгалузями екологічного права, як земельне, водне, надрове, фауністичне, атмосфероповітряне, посіло своє відповідне місце.

У зв'язку з цим необхідно також підкреслити, що традиційно до розуміння екологічного права як галузі права визначилися як мінімум два основні підходи. Одні автори розглядають екологіч-

¹ Див.: *Иоффе О. С.* Структурные подразделения системы права (на материалах гражданского права) // Ученые записки ВНИИСЗ. — М., 1968. — Вып. 14. — С. 45–65.

не право як комплексну галузь права з відповідною внутрішньою структурою, а інші — як самостійну галузь права (відповідно з підгалузевою структурою). Останнім часом учені-екологи все більше схиляються до думки про самостійність цієї галузі права, відходячи від попередніх тверджень про комплексність екологічного права. І цих прикладів стає дедалі більше, що в свою чергу свідчить про єдність екологічних відносин, оскільки всі природні об'єкти хоча і розвиваються за своїми природними законами, але зв'язок між ними є тісним, нерозривним та взаємним.

Як зазначалося, однією з ознак самостійності підгалузі права є предмет правового регулювання. Теорія права визначає, що предметом виступає коло суспільних відносин, які регулюються нормами того чи іншого правового утворення як первинного, так і вторинного рівнів. У зв'язку з цим можна вважати, що предметом флористичного права (або, як його ще називають у науковій літературі, природно-рослинного права) виступають суспільні відносини, які мають багатоаспектний та комплексний характер. Саме ці відносини і є предметом правової регламентації. Їх можна назвати флористичними. Разом з тим слід відмітити, що сам термін «флористичні відносини» (як і термін «природно-рослинні відносини» щодо природно-рослинного права) в екологічному законодавстві практично не зустрічається. Закон України «Про рослинний світ», на жаль, також не містить і не визначає сутності даного поняття. Цей нормативний акт оперує терміном «відносини у сфері охорони, використання та відтворення рослинного світу».

Так, ст. 1 цього Закону встановлює, що законодавство про рослинний світ регулює відносини у сфері охорони, використання та відтворення рослинного світу згідно з Конституцією України, законами України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про природно-заповідний фонд України», Лісовим кодексом України, названим Законом та іншими нормативно-правовими актами.

Також у цьому нормативному акті підкреслюється важливе принципове положення, яке стосується того, що відносини у сфері охорони, використання та відтворення рослин і багаторічних насаджень сільськогосподарського призначення регулюються відповідним законодавством України. Тобто у даному випадку не йдеться про застосування до цих видів відносин норм екологічного законодавства. Закон підкреслює, що тут необхід-

но використовувати положення інших галузей законодавства, зокрема цивільного та ін.

Екологічне право в цілому встановлює, що його предметом можуть виступати відносини, які виникають при використанні, відтворенні та охороні тільки «дикої» природи, тобто природних об'єктів, ознакою яких є відповідні риси. Так, у наукових роботах зазначається, що екологічні відносини виникають та існують лише за наявності природних об'єктів, які функціонують без відриву їх від єдиного природного середовища. Наприклад, зрубана деревина, добуті корисні копалини, виловлена риба перестають бути об'єктами екологічних відносин, оскільки вони відокремились від природного середовища, стали майновими об'єктами і перейшли у сферу майнових відносин, які регулюються цивільним правом¹.

Прикладом законодавчого закріплення в екологічному праві цих положень можна назвати Закон України від 13 грудня 2001 р. «Про тваринний світ», який визначає, що об'єктами тваринного світу, на які поширюється дія цього Закону, є дикі тварини, частини диких тварин, продукти життєдіяльності диких тварин (ст. 3). А відносини у галузі охорони, використання і відтворення сільськогосподарських, свійських тварин, а також діяльність, пов'язана з охороною і використанням залишків викопних тварин, регулюються відповідним законодавством України (ст. 1).

Як бачимо, великих розбіжностей з приводу цього питання між зазначеними двома положеннями цих законів не існує, і це не суперечить основним загально визнаним засадам екологічного права.

Для визначення самого предмета правового регулювання доцільно здійснити класифікацію відносин, які регулюються Законом України «Про рослинний світ» та іншим флористичним законодавством, на відповідні групи за певними ознаками. Ці групи відносин зазначено у самому Законі: відносини з приводу користування, відтворення та охорони об'єктів рослинного світу, тобто фактично визначено три групи флористичних відносин.

Проте, крім названих трьох видів відносин, виділяють ще одну доволі велику групу відносин: відносини, що виникають з приво-

¹ Див.: Попов В. К. Предмет, метод, принципи та система екологічного права // Екологічне право України: Підручник / За ред. В.К. Попова та А.П. Гетьмана. – Х., 2001. – С. 8.

ду належності природних об'єктів певним суб'єктам на праві власності або на праві користування¹. Ці чотири групи відносин визнаються основними, хоч окрім них можливе існування похідних відносин, зокрема еколого-процесуальних², еколого-інформаційних, відносин у сфері розгляду спорів та ін. Похідність зазначених відносин полягає в тому, що вони обслуговують основні відносини в процесі їх виникнення, розвитку, припинення.

Що стосується відносин належності природних об'єктів, зокрема об'єктів рослинного світу, то необхідно підкреслити, що, незважаючи на відсутність відповідних приписів в основному для цієї сфери нормативному акті про власність на дані об'єкти, ці відносини існують, оскільки положення про власність на природні об'єкти закріплено передусім в Конституції України (відповідні статті). Це також приписи Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» (ст. 4). Крім того, про право власності йдеться у ст. 6 Лісового кодексу України. Тому доцільно було б закріпити положення про власність на об'єкти рослинного світу у відповідному законі (наприклад, у новій редакції Закону «Про рослинний світ»), бо такі відносини фактично існують, а це в свою чергу потребує відповідного законодавчого регулювання.

На відміну від відносин належності відносини з використання об'єктів рослинного світу достатньо докладно представлені у флористичному законодавстві. Це відносини, які виникають та здійснюються у сфері експлуатації відповідних рослинних об'єктів. Ці відносини в свою чергу можуть поділятися на відповідні види залежно від різних критеріїв, зокрема від цільового використання об'єктів рослинного світу — збирання лікарських рослин; заготівля деревини під час рубок головного користування; заготівля живиці; заготівля кори, лубу, деревної зелені, деревних соків тощо; збирання квітів, ягід, плодів, горіхів, насіння, грибів, лісової підстилки, очерету тощо; заготівля сіна; випасання худоби. Цей перелік не є вичерпним, оскільки законодавством України можуть бути передбачені й інші види використання об'єктів рослинного світу.

Слід також зазначити, що різновидом відносин з використання зазначених об'єктів виступають відносини, які виника-

¹ Див.: Попов В. К. Вказ. праця. — С. 6.

² Див.: Гетьман А. П. Процессуальные нормы и отношения в экологическом праве. — Х., 1994. — С. 136.

ють у зв'язку з відповідними функціями рослинного світу, зокрема такими, як природоохоронна, рекреаційна, оздоровча, культурно-освітня, виховна та науково-дослідницька (це відповідно відносини з використання об'єктів рослинного світу в оздоровчих, культурно-освітніх, рекреаційних цілях та т.ін.).

Саме процес використання, а як наслідок цього — і сформовані відповідні відносини, залежать не тільки від виду та природної характеристики об'єктів рослинного світу, а й від їх місцезнаходження. В той же час, наприклад, об'єкти рослинного світу можуть знаходитися у межах: внутрішніх морських вод і територіального моря, континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони України; поверхневих вод; природних та біосферних заповідників, національних природних парків, а також заказників, пам'яток природи та т.ін. Або об'єкти рослинного світу можуть бути рідкісними та такими, що перебувають під загрозою зникнення — судинні рослини, мохоподібні, водорості, лишайники та ін. Їх види занесено до Червоної книги України. Якщо ж йдеться про рідкісні та такі, що перебувають під загрозою зникнення, типові природні рослинні угруповання, то вони занесені до Зеленої книги України. Тому до предмета правового регулювання флористичного права належать багатогранні суспільні відносини з використання різноманітних видів об'єктів рослинного світу.

До предмета флористичного права належать суспільні відносини з відтворення об'єктів рослинного світу. Відтворення об'єктів рослинного світу може забезпечуватися двома основними шляхами: по-перше, природним відновленням, при якому без особливого втручання людини використовуються сили самої природи, які і забезпечують природний ріст зазначених об'єктів, тобто у цьому випадку відтворення проходить самостійно, без застосування праці людини або з мінімальними витратами; по-друге, штучним поновленням об'єктів рослинного світу.

Відповідно і відносини щодо відтворення даних об'єктів поділяються на два види. Це знайшло своє відображення у Законі України «Про рослинний світ» (розд. III).

I, нарешті, самостійною групою флористичних відносин є відносини з охорони об'єктів рослинного світу. Сама ж охорона рослинного світу являє собою здійснення комплексу заходів, спрямованих на збереження просторової, видової, популяцій-

ної та ценотичної різноманітності і цілісності об'єктів рослинного світу, охорону умов їх місцезростання, збереження від знищення, пошкодження, захист від шкідників і хвороб, а також на невиснажливе використання.

Специфічними видами охоронних флористичних відносин є відносини з охорони умов місцезростання об'єктів рослинного світу; охорони рослинності від пожеж, пошкоджень, а також від шкідників та т.ін.

Аналізуючи зміст відносин належності, використання, відтворення та охорони об'єктів рослинного світу, слід зазначити, що, незважаючи на їх відносну самостійність, усі групи флористичних відносин взаємопов'язані і взаємозалежні. І ці взаємопов'язаність і взаємозалежність характеризуються тим, що вони є об'єктивно існуючими і досить міцними. Наприклад, при використанні об'єктів рослинного світу природно виникають відносини, пов'язані з їх відтворенням, охороною та т.ін.

З наведеного можна зробити висновок про те, що предметом флористичного права виступають відповідно флористичні відносини, котрі являють собою суспільні відносини, які складаються між державою, її уповноваженими органами, органами місцевого самоврядування, юридичними та фізичними особами з приводу належності, використання, відтворення та охорони об'єктів рослинного світу з метою задоволення своїх інтересів.

Надійшла до редколегії 04.11.02